

MARIAN CZOCHAŃSKI
GRZEGORZ KOWALSKI

Katedra Geodezji, Kartografii Środowiska
i Geometrii Wykreślnej Politechniki Łódzkiej

PLANY I REJESTRY REGULACYJNE PIERWSZYCH OSAD FABRYCZNYCH MIASTA ŁODZI

Opiniodawca: **prof. dr hab. inż. Zdzisław Adamczewski**

W pracy omówiono dokumentację geodezyjno-kartograficzną sporządzoną dla pierwszych osad Łodzi wczesnoprzemysłowej, ze szczególnym uwzględnieniem rejestrów pomiarowo-regulacyjnych stanowiących integralną część planów regulacyjnych F. de Viebiga z 1823 roku oraz Jana Leśniewskiego z 1827 roku.

1. Wprowadzenie

W wielu publikacjach dotyczących początków kształtowania się zrębów Łodzi przemysłowej przywoływane są opracowania kartograficzne F. de Viebiga z 1823 roku oraz Jana Leśniewskiego z 1827 roku.

Opracowania te, znajdujące się w zbiorach Archiwum Państwowego w Łodzi, stanowią istotny materiał źródłowy do wszelkich analiz dotyczących powstawania pierwszych osad – sukienniczej i rękodzielniczej – Łodzi wczesnoprzemysłowej. Opracowaniami tymi są [8]:

✓ *Plan Sytuacyiny uregulowanych ogrodów sukienniczych Miescie Łodzi położonego w Obwodzie Łęczyckim Województwie Mazowieckim pomierzył rysował*

w roku 1823 F. de Viebig (APŁ, Zbiór kart. 1600-1980, sygn. 517),

✓ *Plan Sytuacyiny Osady Rękodzielniczey ŁODKA pod miastem Rządowym Łódź w Obwodzie Łęczyckim w Województwie Mazowieckim na Wyroby Lniane i Bawełniane założoney, Sporządzony w Miesiącu Listopadzie 1827 roku przez*

Jana Leśniewskiego *Jeometrę przysięgłego Królestwa Polskiego* (APŁ, Zbiór kart. 1600-1980, sygn. 519).

W opracowaniu niniejszym zwrócono uwagę na nieomawiane wcześniej w literaturze przedmiotu, a stanowiące integralną część tych opracowań kartograficznych rejestry regulacyjne.

2. Plany i rejestry

Konieczność sporządzania planów i rejestrów pomiarowo-regulacyjnych dla miast rządowych, bazujących na wcześniej sporządzanych szczegółowych mapach sytuacyjnych, regulują przepisy administracyjne Królestwa Polskiego, „*odnoszące się do gospodarstwa miejskiego miast prowincjonalnych*” [6,7].

W dziale „*O zarządzie miejskim*” [6] znajduje się „*Postanowienie o dozorach miejskich i dozorcach miast*” z dnia 13 czerwca 1818 roku, w którym precyzuje się między innymi, że do dozorców miast należy być „*starać się, aby plany miast, tudzież ich budowy sporządzone zostały, i doglądać, iżby budowle miejskie nie inaczej, jak tylko według zatwierdzonych planów, wymurowane zostały*”.

W konsekwencji tego postanowienia dnia 24 sierpnia 1818 roku ukazuje się „*Rozporządzenie od Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*” [6] zatytułowane „*O obowiązkach dozorców miast*”. W artykule 21. tego rozporządzenia stwierdza się, że „*Wszelkie plany i rozmiary miast, gdzie się znajdują, tudzież mapy wszystkich pertinencyów, z rejestrami pomiarowemi, Dozorca zebrawszy osobno z każdego miasta, Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji nadeśle, które zwrócone będą respective miastom po stosownym onych użyciu. Gdzieżby takowe plany i rozmiary dotąd przedsięwziętymi nie były, i ani w miejscu, ani u zwierzchnich Władz nie znajdowały się, Dozorcy obowiązkiem jest wystarać się o umiejętnego Geometrę, i onemu, na koszt kassy miejskiej, za potwierdzeniem Komisji Wojewódzkiej, czynność takową poruczyć, a po ukończonym rozmiarze, plany takowe, w dwóch exemplarzach, wraz z rejestrami pomiarowemi, Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji przestać*”.

W dziale „*O gospodarzem uporządkowaniu miast i realności do nich należących*” [7] zawierają się uregulowania dotyczące prac planistycznych i realizacyjnych dla miast rządowych.

We wstępie do tytułu „*O sporządzaniu planów regulacyjnych miast i o policyi budowniczej*” można przeczytać: „*Każde miasto powinno mieć plan regulacyjny ulic i placów, w jego obrębie znajdujących się. Według tego planu, wznoszone być powinny, w liniach regulacyjnych, wszelkie domy i budowle w mieście. Nakreślenie pierworysu regulacyjnego dla miasta na mappie siedzib, sporządza inżynier lub budowniczy powiatu, za poprzedniem naradzeniem się z Magistratem i po zaakceptowaniu go przez Naczelnika Powiatu lub jego Pełnomocnika, Pierworys takowy, Rząd Gubernialny, po zrewidowaniu, przedstawia Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych do zatwierdzenia...*” [7].

Odniesienia do takich planów regulacyjnych zawierają „Przepisy ogólne Policji budowniczej dla miast w Królestwie Polskim”, przyjęte na posiedzeniu Rady Administracyjnej, dnia 26 Września 1820 roku i wprowadzone „W zamiarze przeprowadzenia miast zwolna do porządku i regularnej budowli, tudzież oznaczenia stałych prawideł, wedle których w zabudowaniu i melioracji tychże miast, postępować należy...” [6].

Dokumentem podkładowym do sporządzania takich planów regulacyjnych jest mapa wielkoskalowa miasta. Znajduje to umocowanie prawne w rozporządzeniu z dnia 21 listopada 1823 roku „O zajęciu na rzecz miast realności skarbowych, instytucyjnych, lub prywatnych, w pośród miast położonych, i regulacji miast, w celu osiedlania fabrykantów zagranicznych”. W punktach dotyczących regulacji miast, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji przypomina [7], że regulacja miast nastąpić może dopiero po „uskuteczonym onychże pomiarze i zdjęciu planu w trzech jednoznacznych exemplarzach”.

Sporządzone opracowania kartograficzne stanowią zarówno źródło informacji przestrzennej, jak i materiał podkładowy dla prac planistycznych („zaprojektują Prezesowie Kommissyj Wojewódzkich, na planach zdjętych miasta każdego, kierunek ulic, rynków i placów”).

Przewidziane procedury były najprawdopodobniej realizowane również w przypadku pierwszych dwóch osad – osady sukienniczej Nowe Miasto i osady rękodzielniczej Łódka – tworzących zręby przyszłej Łodzi przemysłowej. Dla obu osad zostały sporządzone plany regulacyjne i rejestry regulacyjne, bazujące na wykorzystaniu szczegółowych map sytuacyjnych i dołączonych do nich rejestrów pomiarowych.

2.1. Plan i rejestr pomiaru dla Osady Sukienniczej Nowe Miasto

Plan regulacyjny tej osady wykreślił w 1823 roku geometra F. de Viebig, działający na zlecenie i według szczegółowej instrukcji Radcy Stanu Prezesa Komisji Województwa Mazowieckiego Rajmunda Rembienińskiego [1]. Opracowanie to zatytułowane: „Plan Sytuacyiny uregulowanych ogrodów sukienniczych Miescie Łodzi położonego w Obwodzie Łęczyckim Woiewództwie Mazowieckim” sporządzony został w skali 1:5 000 według „Miary Warszawskiej rachuiąc 50 prętów na Call Dziesiąt...”. Kopię litograficzną tego planu, znajdującą się w Archiwum Państwowym w Łodzi (APŁ, Zbiór kart. 1600-1980, sygn. 517) przedstawiono na rysunku 1.

Należy podkreślić, że zgodnie z zapisem instrukcji Rembielińskiego, geometra de Viebig zaprojektował i wyznaczył w terenie jedynie ogrody, przynależne do wytyczonych już w 1821 roku przez Komisarza Wydziału Administracyjnego Komisji Województwa Mazowieckiego Witkowskiego placów budowlanych („Do każdego placu miejskiego nowej osady mają być domierzone takiej rozciągłości ogrody, jak są wymierzone w specyfikacji przez komisarza Witkowskiego podpisanej i w aktach burmistrza miejscowego znajdującej się”), na planie przedstawiając całość tych uregulowań przestrzennych. Znajduje to odzwierciedlenie w tytule tego opracowania kartograficznego „Plan Sytuacyiny uregulowanych ogrodów sukienniczych...”.

Specyfikacja Komisarza Witkowskiego znajduje się w Archiwum Państwowym w Łodzi (APŁ, Akta m. Łodzi, sygn. 536, k. 1 - 5). Jest to podpisany 24 maja 1821 roku dokument zatytułowany „Specyfikacya nowo utworzonych na Nowym Mieście Osad dla Sukienników i wyrachowanie potrzebnych do Nich Ogrodów”.

Plan regulacyjny, zgodnie z klasyczną i przewidzianą przepisami procedurą, sporządził F. de Viebig na podkładzie wcześniej wykonanej wielkoskalowej mapy sytuacyjnej obszaru objętego pracami planistycznymi. Treść mapy podkładowej jest czytelna na planie regulacyjnym. Autorem opracowania wykorzystanego jako mapa podkładowa był najprawdopodobniej geometra Plebanowski [4].

Takie wcześniejsze pomiary, których wyniki przedstawione są na szczegółowej mapie sytuacyjnej, niezbędne są również do sporządzenia rejestrów, stanowiących integralną część planów regulacyjnych.

W Archiwum Państwowym w Łodzi (APŁ, Akta m. Łodzi, sygn. 536, k. 6 -12) znajduje się „REGESTR pomiaru czyli więcey podziału gruntów na Osady Sukiennicze w Nowym Mieście Łodzi położonego w Obwodzie Łęczyckim Woiewództwie Mazowieckim wyrachowany i spisany z dołączonego Planu przez Geometrę F. de Viebig”.

Rejestr zawiera zestawienia pól powierzchni placów miejskich oraz przynależnych do nich ogrodów (oznaczonych takimi samymi jak place miejskie numerami porządkowymi), oraz pól powierzchni terenów o innym, przewidzianym w planie przeznaczeniu, w rozbiciu na występujące w ich obrębie użytki gruntowe: grunty orne, łąki, lasy, bagna i wody. Także i przy sporządzaniu tego rejestru geometra Viebig był zobowiązany instrukcją Rembielińskiego, do uwzględnienia danych odnośnie placów miejskich, ze sporządzonej wcześniej specyfikacji komisarza Witkowskiego [1].

Rejestr kończy sumaryczne zestawienie pól powierzchni „podziałów”, do których dodano rozliczenie pól powierzchni terenów przewidzianych jako przyszłe miejskie „tereny inwestycyjne” – Kusy Kąt, Karkoszka i staw.

Na rysunku 2 przedstawiono końcową stronę tego rejestru.

Tabela 1. Rejestr pomiaru F. de Viebiga z 1823 roku
Table 1. Registry measurement by F. de Viebig dated 1823

No ⁿ podług Mapy	Rozdziały rozmaitych gruntów	Jako to w Placach i Ogrodach																	
		Zawierają wsobnie powierzchni na Miarę Nowopolską			Roli orney			Łąki			Lasy			Bagna			Wody		
Morg	Pręt	Stop	Morg	Pręt	Stop	Morg	Pręt	Stop	Morg	Pręt	Stop	Morg	Pręt	Stop	Morg	Pręt	Stop		
Zebranie podziału dodać się jeszcze Kusyką Karkosza Staw		328.	7.	49.	279.	184.	49.	6.	280.	~	27.	289.	~	12.	133.	50.	1.	20.	50.
		51.	212.	~	10.	38.	~	~	~	~	41.	174.	~	~	~	~	~	~	~
		71.	18.	~	4.	189.	~	~	~	~	65.	275.	~	~	154.	~	~	~	~
		6.	269.	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	6.	269.	~
Ogół		457.	206.	49.	294.	111.	49.	6.	280.	~	135.	138.	~	12.	287.	50.	7.	289.	50.
Całej przestrzeni		Czyli Włók piętnaście Morgów siedm, prętów 206, stóp 49 kwadratowych Miary Nowopolskiej																	

Tabela 2. Rozliczenie w hektarach danych rejestru pomiaru F. de Viebiga
Table 2. Settlement in hectares of measurement data register by F. de Viebig

Tereny	Użytki w [ha]					Razem w [ha]
	Grunty orne	Łąki	Lasy	Bagna	Wody	
Zebranie podziału	150,6487	3,8818	15,6558	6,9676	0,5981	183,6520
Tereny dodane	14,1618	0	60,1844	0,2874	3,8612	72,5948
Ogółem	164,8105	3,8818	75,8402	7,2550	4,4593	256,2468

Opracowanie własne na podstawie [APL, Akta m. Łodzi, sygn. 536, k. 6-12]
Own elaboration on the basis (SAL, Files of city Łódź sign. 536, c. 6-12)

Ogólne pole powierzchni terenu objętego podziałami wynosiła 328 mórg 7 prętów kwadratowych i 49 stóp kwadratowych, czyli 183,6520 ha; zaś po dodaniu terenów przewidzianych do przyłączenia rejestr obejmował „*Włók piętnaście Morgów siedm, prętów 206. stóp 49 kwadratowych Miary Nowopolskiej*”, czyli 256,2468 ha.

W tabeli 1 przedstawiono sumaryczne zestawienie pól powierzchni „podziałów” oraz rozliczenie pól powierzchni terenów dodanych na podstawie tego rejestru, zaś w tabeli 2 rozliczenie tego zestawienia w hektarach.

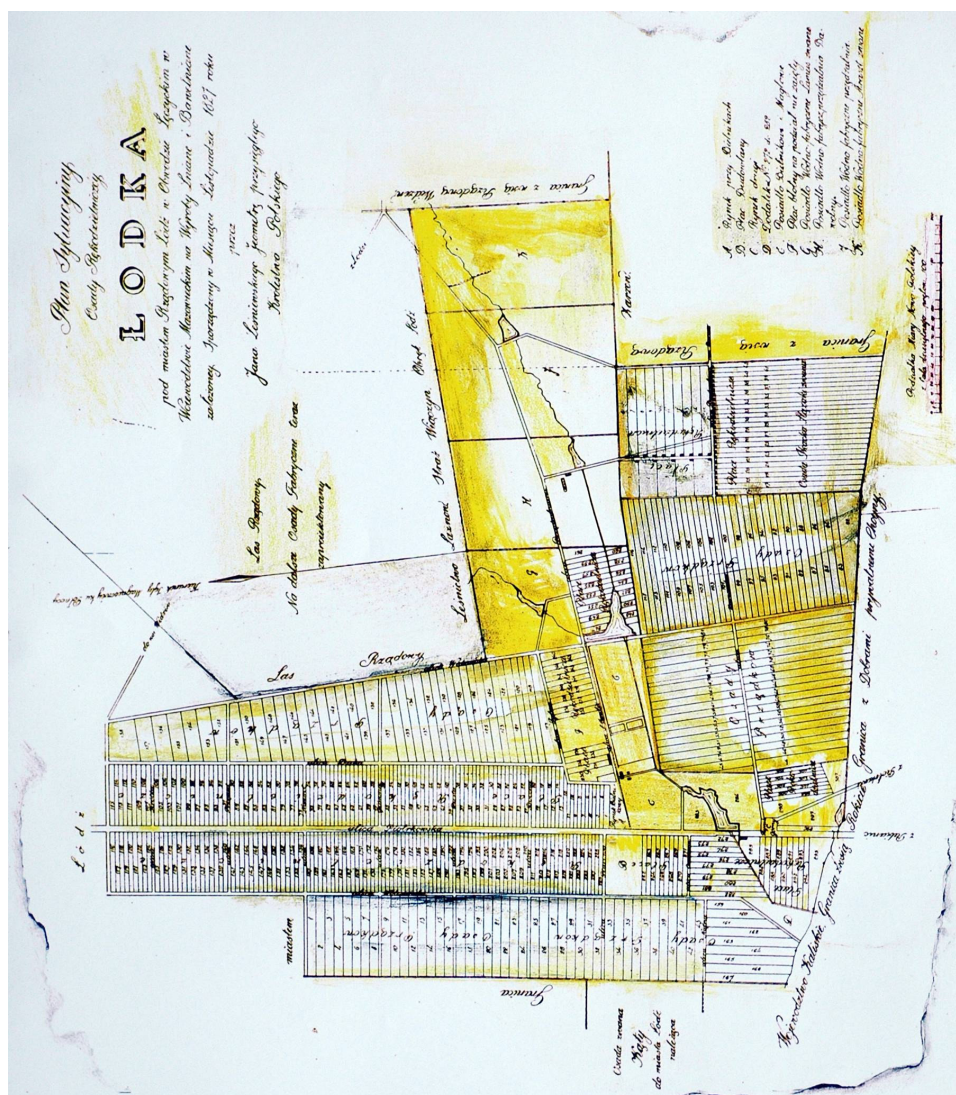
2.2. Plan i rejestr regulacyjno-pomiarowy dla Osady Rękodzielniczej Łódka

Plan regulacyjny tej osady sporządził w 1827 roku, zapewne również zgodnie z wymaganiami narzuconymi przez Rajmunda Rembélińskiego, mierniczy przysięgły Królestwa Polskiego Jan Leśniewski.

Podział nowych terenów przedstawił na opracowaniu zatytułowanym „*Plan Sytuacyiny Osady Rękodzielniczej ŁODKA pod miastem Rządowym Łódź w Obwodzie Łęczyckim w Województwie Mazowieckim na Wyroby Lniane i Bawełniane założony. Sporządzony w Miesiącu Listopadzie 1827 roku przez Jana Leśniewskiego Jeometrę przysięgłego Królestwa Polskiego*”. Jest to opracowanie sporządzone w skali 1:10000 według miary nowopolskiej. Opracowanie to, znajdujące się w Archiwum Państwowym w Łodzi (APŁ, Zbiór kart. 1600-1980, sygn. 519) przedstawiono na rysunku 3.

W 1928 roku Jan Leśniewski sporządził do tego planu opracowanie zatytułowane: „*Rejestr Regulacyjno Pomiarowy Osady Rękodzielniczej zwanej Łódką na wyroby Lniane i Bawełniane, pod miastem Rządowym Łódź, w Obwodzie Łęczyckim w Województwie Mazowieckim nowo założonej Wedle Regulacyi Stosownie do Mappy w rku 1828 z rysowanej na miarę Nowo – Polską. Sporządzony w miesiącu Lutym 1828 roku przez Mierniczego Przysięgłego Jana Leśniewskiego*”. Kopia jego znajduje się w Archiwum Państwowym w Łodzi (APŁ, Akta m. Łodzi, Wydział Administracyjny, sygn. 348).

Na wklejce zamieszczonej na 2 stronie okładki tego dokumentu znajdują się późniejsze zapisy: „*Jest to kopia rejestru znajdującego się w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie w aktach Zespołu Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych w teczce oznaczonej Nr bież. 19245 zatytułowanej: Akta Komisji Spraw Wewn. Duchownych i Oświecenia Publicznego tyczące się regulacji miasta fabrycznego Łódź vol. I karty 91-107 - Rejestr nosi tytuł: „E1. N 14 Do N^{ru} 2660/11228 z r. 1847 „Rejestr Regulacyjno Pomiarowy osady rękodzielniczej ... i.t.d. jak na kopii, Łódź, dnia 17.V.1938 r. Podpis nieczytelny*”.

Rys. 3. Plan regulacyjny Jana Leśniewskiego z 1827 roku. Oryginał w skali 1:10000 w Archiwum Państwowym w Łodzi (APL, Zbiór kart. 1600-1980, sygn. 519) Fig. 3. Regulatory plan by Jan Leśniewski i of 1827 year. Original in scale 1:10000 in the State Archive in Łódź (Cart. Coll. SAL – sign. 519)

Rys. 4. Strona rejestru regulacyjno-pomiarowego Jana Leśniewskiego z 1828 roku
(APŁ, Akta Miasta Łodzi, Wydział Administracyjny, sygn. 348)
Fig. 4. The page of the regulatory - measuring registry by Jan Leśniewski of 1828
(SAL, Files of city Łódź Administratio Division – sign. 348)

Fig. 4. The page of the regulatory - measuring registry by Jan Leśniewski of 1828 (SAL, Files of city Łódź Administratio Division – sign. 348)

Rejestr ten obejmuje zestawienia pól powierzchni zaprojektowanych parcel oraz pól powierzchni terenów o innym, przewidzianym w planie, przeznaczeniu, z wyszczególnieniem znajdujących się w ich obrębie użytków gruntowych, obejmujących: grunty orne (z podziałem na grunty czyste i grunty zarośnięte), łąki (czyste i zarośnięte) oraz nieużytki, do których zaliczono wody, miejsca nieużyteczne oraz granice i ulice. Uwzględnia przede wszystkim tereny już zajęte na osadę rękodzielniczą Łódka, lecz zawiera również rozliczenie przyszłych „terenów inwestycyjnych” obejmujących „osadę Tkacką Ślązaki zwaną urządzoną na Sołtystwie Zarzew”.

Rejestr jest zachowany w złym stanie. Na rysunku 4 przedstawiono stronę tego rejestru dotyczącą osady Ślązaki, z wkomponowanym, lepiej zachowanym nagłówkiem tabeli z innej strony rejestru.

Jak wynika z tego nagłówka, rejestr sporządzony przez Jana Leśniewskiego zawiera, w porównaniu z rejestrem F. de Viebiga dla osady sukienniczej Nowe Miasto, bardziej szczegółową charakterystykę dotychczasowych sposobów użytkowania gruntów. Zawiera również dodatkowo wyrażoną w prętach, pręcikach i calach „szerokość placu przy ulicy frontowej”, umożliwiającą przy wykorzystaniu informacji zawartej w kolumnie „Przestrzeń ogólna” na obliczanie głębokości tych placów.

Na ostatniej stronie tego rejestru zamieszczone zostało zestawienie zatytułowane „Zebranie Ogólnej przestrzeni osady Łódka”, uwzględniające dodatkowo dane dla osady tkackiej Ślązaki. Dane tego zestawienia przedstawiono w tabeli 3.

Ogólne pole powierzchni terenu objętego podziałami wynosi 1481 mórg 100 prętów kwadratowych, czyli 829,3571 ha; zaś po dodaniu terenów przewidzianych do przyłączenia „Cała osada Łódka łącznie z osadą Ślązaki czyni” 1613 mórg 100 prętów kwadratowych, czyli 903,2602 ha. Rozliczenie tego zestawienia w hektarach przedstawiono w tabeli 4.

Na planie regulacyjnym Jana Leśniewskiego w treści podkładowej przedstawione zostały tylko wody powierzchniowe. Dla sporządzenia tego planu i stanowiącego integralną część rejestru musiały być zatem wykorzystane inne szczegółowe mapy sytuacyjne terenów objętych pracami planistycznymi.

Na wklejce zamieszczonej na 2 stronie okładki rejestru znajduje się dopisek: „Do tego „Rejestru” posiadamy kopię planu „Mappa Realności Rządowych zajętych na osadę rękodzielniczą Łódka...” Plan ten odrysowano w roku 1938. Zobacz zbiór planów Nr ...Podpis nieczytelny”. Mapy tej dotychczas nie odnaleziono.

Natomiast identyczny tytuł nosi mapa znajdująca się w Archiwum Państwowym w Łodzi (APŁ, Zbiór kart. 1600-1980, sygn. 96) oraz jej wierna kopia (APŁ, Zbiór kart. 1600-1980, sygn. 521).

Tabela 4. Rozliczenie w hektarach danych rejestru regulacyjno-pomiarowego Jana Leśniewskiego

Table 4. Settlement in hectares of regulatory-measuring registry by Jan Leśniewski

Teren	Rodzaj				Razem
	grunty orne	łąki	wody	inne	
	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]	
Osada Łódka	633,2768	138,1671	8,3608	49,5524	829,3571
Osada Ślązaki	63,4372	7,9185	0,0317	2,5157	73,9031
Ogółem	696,7140	146,0856	8,3925	52,0681	903,2602

Opracowanie własne na podstawie [APŁ, Akta Miasta Łodzi, Wydział Administracyjny, sygn. 348].

Mapa ta jest zatytułowana: „*Mappa Realności Rządowych zaiętych na Osade Rękodzielniczą ŁÓDKA, Wsi Wólka, Posady Strzelca Obrębu Łódz, Gruntu Marcycha do Urzędu Leśnego Łaznow należącego, Posiadęł Emphiteulicznych Piła Kulom, Młynow Lamus i Woytowski i Dezerty Młynowego Arasz z Ekonomij Łaznow oraz Młynka zwanego Księży z Probostwa Łódz nabytego, niemniej Części Lasu Rządowego z Leśnictwa Łaznow. – Nakoniec Części Lasu sub Litt P. ogólnego Miasta Łódz na Mappie Grontów zaiętych z Territorium Miasta tegoż w roku 1826 sporządzony niezamieszczony, z Mappy ogólnej Klucza Łódz z Roku 1825 z Rysowana w Miesiącu Styczniu 1828 Roku przez Jana Leśniewskiego Mierniczego Przysięgłego.*”.

Opracowanie sporządzone jest w skali 1:5000 („na 1 Cal Dziesiętny prętów 50”), zaś z uwagi zamieszczonej w legendzie „*Granice każdej Realności Oddzielnymi Kolorami są oprowadzone. Głoski czarne są Odsetaczeniem do Reiestru Pomiarowego*” wynika, że do tej mapy sporządzony został rejestr pomiarowy opisujący relacje między podmiotami i przedmiotami władania.

Mapa ta nie zawiera obrazu terenów obywateli miasta przejętych wcześniej na urządzenie Osady Rękodzielniczej Łódka, oraz obrazu terenów *Sołtystwa Zarzew* włączonego do miasta Łodzi w końcowym etapie regulacji.

Tereny te, z elementami nowego rozplanowania oznaczonego kolorem czerwonym, zostały przedstawione na innych mapach.

Tereny obywateli miasta są przedstawione na opracowaniu zatytułowanym: „*Plan Sytuacyiny zaiętych gróntów na Urządzenie Osady rękodzielniczej ŁÓDKA zwaney, z Territorium miasta Rządowego Łódz w obwodzie Łęczyckiem w Województwie Mazowieckiem położonego w roku 1825 sporządzony przez Jana Leśniewskiego Jeometrę przysięgłego*” (APŁ, Zbiór kart. 1600-1980. sygn. 521). Jest to mapa jednostkowa w skali 1:5000 („*miary Nowo = polskiej z Ławki prętów 50*”), której legenda wskazuje, że opracowanie zawiera inwentaryzację działek należących do różnych podmiotów władania, z bonitacją gruntów; zaś z informacji zamieszczonej pod dolną ramką wynika, że do mapy dołączony był szczegółowy rejestr pomiarowy („*Rejestr pomiarowy planu tego znajduje się w fascykule N7 rol.I Lit.R Rok 1826 według dawnej sygnatury. Sygnatura nowa*”).

NR 5396 A.10 Wydz. V Administracyjny”), stanowiący podstawę do obliczania należności płaconych posiadaczom posiadłości z tytułu zajęcia ich gruntu pod Osadę. Rejestru tego dotychczas nie odnaleziono.

Wyniki pomiarów Sołtystwa Zarzew zostały przedstawione w opracowaniu zatytułowanym: „*Mappa Klucza Łódz Składającego się z Wsi Wólka, Widzew, Zarzew, Młynów Xsieży i Woytowski Posiadeł Kolom i Piła niemniey Dezerty Młynowej Araszł do Ekonomij Rządowej Łaznów należących, oraz Grontow z Territorium Miasta Rządowego Łódz, na Osadę Rekodzielniczą Łódka zaiętych w Obwodzie Łęczyckim w Województwie Mazowieckim leżących z Oryginału w Roku 1825 przez Jana Leśniewskiego Mierniczego Przysięgłego Sporządzonego. Przekopioną w Roku 1827 przez Wincentego Minkiewicza Mierniczego*”. Mapa ta znajduje się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (AGAD, zbiór 402, sygn. 231). Przedstawia zagospodarowanie terenów objętych pomiarem oraz sposób użytkowania gruntów przy uwzględnieniu czterech grup podmiotów władania (grunty „Rządowe”, „Gromadzkie”, „Emphiteutyczne”, „Xięże”). Z dopisanej klauzuli: „*Za rzetelność niniejszej Mappy świadcze Jan Leśniewski Mierniczy Przysięgły Królestwa Polskiego*”, wnioskować można, że jest to kopia opracowania, na które powołuje się Jan Leśniewski w tytule mapy z 1828 roku.

Wszystkie wymienione wyżej mapy sytuacyjne były sporządzone w skali 1:5000, natomiast „*Plan Sytuacyiny Osady Rekodzielniczej Łódka...*” wykreślony został w skali 1:10000. Ponieważ główną jego treścią była geometria zaprojektowanych parcel i ich numeracja, stąd treść podkładowa mogła być ograniczona do głównych elementów orientacji przestrzennej. Szczegółowe rozliczenia powierzchni użytków gruntowych w parcelach, zestawione w rejestrze, wynikały z pomiarów dokonywanych na mapach sytuacyjnych w większej skali.

3. Podsumowanie

Istotne uzupełnienie informacji przestrzennej zawartej na mapie stanowi zestawiony według przyjętego kryterium rejestr pomiarowy. Przepisy administracyjne Królestwa Polskiego w dokumencie zatytułowanym „*Instrukcyja dla mierniczych trudniących się pomiarem siedlisk i realności miast w Królestwie Polskiem*” [7] jednoznacznie stanowią, że „*Dla wyjaśnienia wszelkich przedmiotów, na planie znajdujących się, ma być ułożony regestr pomiaru wedle załączonego wzoru, w którym każda posiadłość, podług bieżącego numeru mappy, w szerokości, długości i powierzchni kwadratowej zapisana być powinna*”. Podobnie istotną rolę odgrywają rejestry będące integralną częścią planów regulacyjnych. Rejestry takie zestawiane są praktycznie według kryterium przedmiotowości.

Oba wyżej omówione rejestry do planów regulacyjnych osad Nowe Miasto i Łódka, zawierają zestawienie powierzchni ogólnej zaprojektowanych

i wytyczonych w terenie parcel, z rozliczeniem jej na powierzchnie użytków gruntowych, występujących w obrębie tych parcel. Rejestr Jana Leśniewskiego zawiera dodatkowo „szerokości placów przy ulicy frontowej”.

Numeracja pozycji rejestru jest zgodna z numeracją parcel na planie regulacyjnym. W przypadku rejestru Viebiga każdy plac miejski i przypisany do niego ogród jest oznaczony takim samym numerem porządkowym i stanowi jedną pozycję rejestrową. W rejestrze Leśniewskiego numeracja parcel w każdej osadzie rozpoczyna się od numeru 1, podobnie jak w przypadku numeracji działek w obrębach ewidencyjnych.

Charakterystyczne jest, że rejestry te nie zawierają szczegółowego oznaczenia podmiotów władających. W rejestrze Viebiga w kolumnie „*Rozdziały rozmaitych gruntów*” przy poszczególnych pozycjach rejestrowych występują jedynie określenia „*Place Rządowe*” lub „*Obywatelskie place*”. W rejestrze Leśniewskiego kolumna „*Położenie Gatunek lub Nazwiska Posiadaczy placów*” jest pusta.

Taka treść rejestrów regulacyjnych była wystarczającym źródłem informacji wykorzystywanym przy zawieraniu umów cywilno-prawnych między miastem i przyszłymi podmiotami władania.

Należy jednak podkreślić, jakie znaczenie dla sporządzenia planów i rejestrów regulacyjnych nowych osad oraz prowadzenia gospodarki gruntami miejskimi, miały wcześniejsze szczegółowe pomiary geodezyjne, opracowane na ich podstawie wielkoskalowe mapy sytuacyjne i zestawione rejestry pomiarowe gruntów. Zauważa to w 1846 roku Edward Rastawiecki [5], widząc w mapie „...obraz wszelkich uwag dla urzędnika i obywatela”.

Unormowanie wszystkich procedur postępowania właściwymi przepisami administracyjnymi Królestwa Polskiego stworzyło przesłanki do budowy baz danych informacji przestrzennej jako załączków systemu informacji o terenie.

Literatura

- [1] **Czochański M., Kośka T., Kowalski G.:** *Zarys dziejów geodezji w Łodzi*, Monografie Politechniki Łódzkiej, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2008.
- [2] **Czochański M.:** *O pomiarze miast i terytoriów miejskich oraz sporządzaniu mapp z rejestrami pomiarowymi realności miejskich* (maszynopis), Łódź 2010.
- [3] **Czochański M.:** *Przesłanki wdrażania załączków systemu informacji o terenie w Królestwie Polskim* (maszynopis), Łódź 2010.
- [4] **Flatt O.:** *Opis miasta Łodzi pod względem historycznym, statystycznym i przemysłowym*. W Drukarni Gazety Codziennej, Warszawa 1853.
- [5] **Rastawiecki E.:** *Mappografia dawnej Polski*. W Drukarni Orgelbranda przy ulicy Miodowej Nr 496, Warszawa 1846. <http://www.pbi.edu.pl>
- [6] Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Część I. Gospodarstwo miejskie. Tom 1 zawierający przepisy o miastach w ogólności, oraz o własności i funduszach miejskich. Wydział Spraw Wewnętrznych i Duchownych. W Drukarni

- Bergera. Warszawa 1866. Podlaska Biblioteka Cyfrowa. Sygn. 85417. <http://pbc.biaman.pl>
- [7] Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Część I. Gospodarstwo miejskie. Tom II zawierający przepisy o obronie własności i praw miastom służących, o uporządkowaniu miast i realności miejskich, o robotach i ulepszeniach w miastach, i o funduszu budowlanym miast. Wydział Spraw Wewnętrznych i duchownych. W drukarni Jana Jaworskiego Warszawa 1866. Podlaska Biblioteka Cyfrowa. Sygn. 85419. <http://pbc.biaman.pl>
- [8] Materiały archiwalne z Archiwum Państwowego w Łodzi – zbiór kartograficzny 1600-1989 oraz Akta Miasta Łodzi.

REGULATORY PLANS AND REGISTERS OF THE FIRST INDUSTRIAL SETTLEMENTS OF ŁÓDŹ

Summary

In this elaboration there is discussed the surveying and mapping documentation drawn up for the first settlements of early industrial Łódź, with particular emphasis on regulatory – measurement registers being the integral part of the regulatory plans created by F. de Viebig from 1823 year and Jan Leśniewski from 1827 year.